

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ"

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ
для підготовки магістрів всіх спеціальностей

РОЗГЛЯНУТО

на засіданні кафедри філософії
Протокол № 1
від 29 серпня 2006 р.

Завідувач кафедрою:

_____ доц. Бардін О.М.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Радою суспільно-гуманітарних наук
Протокол №1
Від 28 вересня 2006 р.

Заступ. Голови Ради:

_____ проф. Ніколаєнко В.І.

Харків 2011

ПЕРЕДМОВА

1.1. Предмет навчальної дисципліни, її наукові і методологічні основи, мета викладання і завдання дисципліни.

Спецкурс "Спеціальні питання філософії" розрахований на студентів-магістрів і ставить за мету поглиблене вивчення найбільш актуальних проблем, які мають особливе науково-теоретичне і практичне значення. Він спирається на знання загальноосвітніх дисциплін, які студенти вивчали на протязі п'яти років в університеті.

Основними завданнями дисципліни є:

- забезпечення розуміння того, що філософія є методологічною основою науки і теоретичним механізмом побудови наукової картини світу;
- ознайомлення студентів з найбільш актуальними світоглядними проблемами, які сьогодні намагаються розв'язати філософія й наука;
- закріплення і поглиблення навичок методологічного аналізу природничих, технічних і гуманітарних проблем, які мають як теоретичне, так і практичне значення.

1.2. Задачі вивчення дисципліни.

Внаслідок вивчення дисципліни студенти повинні

ЗНАТИ:

- історичні межі, корені й умови виникнення філософії науки;
- особливості сучасної філософії пізнання;
- філософські основи методології наукового дослідження і їхнє значення для формування світогляду майбутніх інженерів та науковців;
- основні проблеми філософії науки.

ВМІТИ:

- самостійно аналізувати проблеми, які стоять сьогодні перед суспільством;
- обґрунтувати свою світоглядну та громадську позицію, враховуючи набуті за роки знання;
- знаходити точки дотику філософії та науки і розуміти діалектику їх взаємодії.

БУТИ ОЗНАЙОМЛЕНИМИ:

- з новітніми досягненнями в галузі науки, філософії і соціальної діяльності людства;
- з новими методологіями в сучасній філософії науки;
- з різними філософськими концепціями суспільного розвитку.

1.3. Організаційно - методичні вказівки щодо організації та методики проведення навчальних занять.

При вивченні спецкурсу поновити та наповнити новим змістом традиційний понятійно-категоріальний апарат, як інструмент усвідомлення суті найважливіших проблем, які стоять сьогодні перед суспільством. Звернути особливу увагу на вміння студентів самостійно оцінювати значення тих чи інших науково-технічних і соціальних проблем, аргументовано відстоювати свою точку зору і знаходити протиріччя в доказах іншої сторони.

1.4. Система контролю якості навчання.

Вивчення спецкурсу базується, з одного боку, на засвоєнні студентами відповідної кількості інформації, стосовно окремих галузей філософії і науки, а з іншого – на різних формах контролю знань студентів. Тому особливе значення надається активній участі студентів в підготовці та обговоренні питань, які виносяться на семінарські заняття, а враховуючи те, що ми маємо справу з авторським спецкурсом, з якого немає підручників, важливо зорієнтувати їх на систематичне конспектування лекційного матеріалу. Потрібен також постійний контроль за відвідуванням студентами всіх форм навчання, особливо лекцій. Сюди відноситься і рейтинг-модульний контроль, який дозволяє провести залік, враховуючи поточну успішність студентів.

1.5. Організація самостійної роботи.

Наряду з лекційними та семінарськими заняттями особливе значення надається самостійній роботі студентів. Необхідність позааудиторної роботи зумовлена тим, що студенти повинні готуватися до семінарських занять та заліку. На самостійне вивчення можуть бути передані і окремі теми лекційного курсу, особливо ті, які пов'язані з новітніми досягненнями в різних галузях науки і техніки.

1.6. Загальний обсяг годин на вивчення дисципліни.

1. Спецкурс вивчається студентами-магістрами всіх факультетів університету на протязі XI семестру. Загальний обсяг складає 60 годин: 30 годин – лекції, 30 годин – семінарські заняття.
  2. Зміст спецкурсу додається.
  3. Схема розподілу навчального часу за розділами, темами та видами занять додається.
  4. Інформаційно-методичне забезпечення (список літератури) додається.
- Теми дисципліни вивчаються в послідовності, визначеній змістом.

АНОТАЦІЯ СПЕЦКУРСУ.

Метою вивчення "Спеціальних питань філософії" є переконання студентів у тому, що філософія є методологічною основою сучасної науки і соціальної практики, а тому вони мають оволодіти необхідними навичками самостійного аналізу актуальних питань, які постають перед суспільством. Тому програма передбачає поглиблене вивчення сенсу суспільного буття, діалектики природного та соціального, ролі свідомості в процесі формування людини, системи зв'язків та відносин, в яких здійснюється життєдіяльність людей.

Програма являє собою введення в загальну проблематику філософії науки. Наука розглядається в широкому соціокультурному контексті й у її історичному розвитку. Особлива увага приділяється глобальним тенденціям зміни наукової картини світу, типів наукової раціональності, системам цінностей, на які орієнтуються вчені. Програма орієнтована на аналіз основних світоглядних і методологічних проблем, що виникають у науці на сучасному етапі її розвитку, і одержання уявлення про тенденції історичного розвитку науки.

Розділ І. Історичні границі, корінь і умови виникнення філософії науки.

Тема 1. Предмет філософії науки.

Сутність філософії. Філософія як складне культурно-історичне явище, яке змінюється. Філософія науки: становлення й етапи.

Функції й роль філософії в науковому пізнанні. Основні функції філософії в науковому пізнанні: критична; предпосилочна; узагальнююче-екстраполююча; евристична; ціннісно-етична; інтерпретуюче-комунікативна; прояснююча; напрямна.

Наука як об'єкт полідисциплінарного вивчення. Методологія науки. Методологічний аналіз. Логіка науки. Наука як система знання. Основні риси наукового знання. Динамізм і незавершеність науки. Одиниці наукового знання. Наука як діяльність. Проблема істини. Проблема наукового методу. Ідеали й критерії науковості.

Тема 2. Філософія науки як прикладна логіка: логічний позитивізм. Фальсифікаціонізм К. Поппера.

«Віденський кружок» філософів і вчених. Методологічна концепція логічного позитивізму. Логіко-філософські передумови концепції. Гносеологічні передумови. Модель науки й наукового прогресу. Емпіричний базис як найважливіше поняття методології логічного позитивізму. Проблема демаркації. Критерії демаркації. Принцип верифіцируемості. Емпірична редукція. Логічний позитивізм і філософія науки.

Філософські й логічні передумови фальсифікаціонізму К. Поппера. Фальсифіцируемість (емпірична опровержимість) як критерій демаркації. Зміст понять: фальсифіцируемість і фальсифікація. Природа наукового знання в розумінні К. Поппера: есенціалізм; інструменталізм; гіпотетизм. Переконавання К. Поппера відносно основного методу наукового пізнання. Зміст і правдоподібність теорій (істина; зміст теорій; поняття правдоподібності). Умови росту знань. Порочність і неадекватність моделі розвитку науки, запропонована К. Поппером. К. Поппер і логічний позитивізм.

Тема 3. Розрив з кумулятивізмом: Томас Кун. Епистемологічний анархізм Пола Фейєрабенда.

Парадигма й наукове співтовариство. Поняття парадигми як найважливіше в концепції Т. Куна. Поняття дисциплінарної матриці. Метафізичні припущення як необхідна передумова наукового дослідження. Поняття «нормальна» наука за Т. Куном. Види діяльності, характерні для

нормальної науки. Поняття наукової революції в концепції Т. Куна. Антиккумулятивізм у розумінні розвитку знання.

Критика наївного кумулятивізму П. Фейєрабендом. Принцип «прояиферації». Принцип «міцності». Мова спостереження. Поняття «несумірності» у методологічних концепціях Т. Куна й П. Фейєрабенда.

Криза аналітичної філософії науки.

Розділ II. Філософія пізнання.

Тема 4. Сучасна філософія пізнання: основні категорії й принципи.

Філософія пізнання: діалог підходів. Значення епістемології для наукового пізнання. Особливості сучасної епістемології (концепції Дж. Дьюї, Л. Вітгенштейна, М. Хайдеггера, Р. Рорті й ін.). Парадокси й протиріччя сучасної теорії пізнання. Плюралізм когнітивних практик. Нове відношення до проблеми пізнання. Ідеї герменевтики й сучасна епістемологія.

Поняття суб'єкта й об'єкта їх багатолікості і багаторівневості. Від гносеологічного суб'єкта до цілісної людини, яка пізнає. Шляхи подолання традиційного розуміння опозиції « суб'єкт-об'єкт» (Л. Фейєрбах, М. Бубер, М. Бахтин і ін.). Принцип довіри суб'єктові. Концепція неявного особистісного знання М. Полані. Тема габітусу у А. Бергсона, П. Бурдьє. Суб'єкт і об'єкт у науково-пізнавальної діяльності.

Почуттєве й логічне (абстрактне) пізнання. Єдність образних і знакових компонентів у почуттєвому пізнанні. Концепції Р. Матурани й Х. Варели про зв'язок досвіду з біологічною структурою людини. Сприйняття як висування гіпотези й додання смислу сенсорним даним. Особлива роль зорового сприйняття й візуального мислення в європейській культурі. Абстрактне (логічне) пізнання. Співвідношення категорій «розумове» і «розумне».

Тема 5. Наукове знання, його природа й типологія.

Знання, його природа й типологія. Розуміння знання Платоном і Арістотелем. Априорне знання за І. Кантом. Абсолютне знання в розумінні Г. Гегеля. Підходи до знання Б. Рассела й К. Поппера. Знання як невід'ємна властивість і умова існування людини й суспільства. Знання в його співвідношенні з реальністю, свідомістю, типами діяльності. Знання й віра Л. Вітгенштейн про співвідношення знання й віри.

Раціональне, його типи, співвідношення з ірраціональним у науковому пізнанні. Нові уявлення про наукову раціональність. Раціональне й ірраціональне в науковому пізнанні. Концепція несвідомого З. Фрейда й К. Юнга. Архетипи, їхня природа й роль у процесі пізнання. Інтуїція як вид ірраціонального в науці.

Поняття структури й види структур наукового знання. Емпіризм і раціоналізм про структуру наукового знання. Структура емпіричного й теоретичного знання.

Тема 6. Структура пізнавальної діяльності, її особливості в науковому пізнанні. Про розуміння людської діяльності.

Відображення, дзеркальна метафора, репрезентація. Репрезентація як спосіб уявлення об'єкта в повсякденному й науковому знанні. Концепція репрезентації М. Вартофського. Сполучення репрезентації й конструювання об'єкта пізнання. Репрезентація й плюралізм. Репрезентація й релятивізм. Залежність репрезентації від наукового співтовариства й парадигми. Критика теорії пізнання як «теорії репрезентації».

Основні ідеї герменевтики як теорії інтерпретації. В. Дильтей, Г. Гадамер про інтерпретацію. Інтерпретація як науковий метод і базова процедура пізнання. Проблема істинності в інтерпретації. Інтерпретація й цінності в соціальному пізнанні. М. Вебер у співвідношенні інтерпретації й цінностей. Специфіка еволюційної й історичної інтерпретації за Л. Уайтом. Інтерпретація у вченнях про культуру. Інтерпретація як загальний метод природних наук.

Конвенція (угода) - універсальна процедура пізнання й комунікації, її роль у науковому пізнанні. Соціальна природа пізнавальних конвенцій. К. Поппер про конвенціональну природу норм і правил у науці. А. Пуанкаре про природу конвенцій у природознавстві. Логіко-методологічні значення конвенцій. Взаємодія консенсусу й диссенсусу в науці. Конвенція в технічному й соціально-гуманітарному знанні.

Суб'єктивний зміст діяльності. Об'єктивний зміст діяльності. Соціальний зміст діяльності.

Тема 7. Проблема надійності знання. Поняття істини у філософії науки.

Скептицизм і пізнаванність світу. Головні ідеї скептиків. Основні ідеї скептицизму Д. Юма. Аргументи еволюційної епістемології в захист пізнаванності. Принцип довіри суб'єктові пізнання. Основні ідеї «гіпотетичного реалізму».

Епістемологічний релятивізм - невід'ємна властивість наукового знання й пізнавальної діяльності. Епістемологічний релятивізм в історії філософії пізнання. Проблеми релятивізму у сучасній епістемології. Е. Гуссерль про релятивізм. Проблема «множинності світів» у природознавстві й релятивізм.

Проблема істини в епістемології й філософії науки. Основні концепції істини в епістемології. М. Хайдеггер про істину як єдність двох форм відповідності. Проблема критеріїв істини. Е. Гуссерль про натуралізм і об'єктивізм як причини «кризи» європейської науки. Істина в гуманітарному й технічному знанні.

Сучасна відмова від поняття істини. Конкретизація й уточнення класичного поняття істини за допомогою ідей логіко-семантичного аналізу мови (А. Тарський «Поняття істини у формалізованих мовах»). Дослідження поняття істини К. Поппером при аналізі наукового знання.

Істинні оцінки знання в історії пізнання. Істинна оцінка результатів пізнання в деякій фіксований момент часу. Відношення між поняттями «абсолютна істина - відносна істина» і між поняттями «істина - неправда».

Наукова раціональність і істина. Раціональність як відповідність «законам розуму». Раціональність як «доцільність». Досягнення мети - як критерій раціональності всякої діяльності. Наукова раціональність і мета науки. Поняття наукової раціональності.

Розділ III.   Методологія наукового дослідження.

Тема 8.   Філософські основи методології наукового дослідження.

Сутність повсякденного й наукового пізнання. Поняття - «повсякденне пізнання» («повсякденне», «життєве»). Наукове пізнання: системний характер, ідеали, норми.

Поняття про метод і методологію наукового дослідження. Проблеми наукового дослідження. Методологія наукового дослідження. Сміслові значення «методології». Співвідношення наукової теорії й методів наукового пізнання.

Типологія методів наукового дослідження. Загальні філософські методи. Діалектика: принципи, закони, категорії. Метафізичний метод. Загальнонаукові методи дослідження. Спеціальнонаукові методи дослідження. Дисциплінарні методи наукового дослідження. Методи міждисциплінарного дослідження.

Тема 9.   Логіка процесу наукового дослідження.

Наукові факти і їхня роль у науковому дослідженні.

«Одномірне» розуміння факту. Фактуалізм і теоретизм. Структура наукового факту. Взаємовідношення теорії з фактами.

Факти дійсності. Наукові факти. Емпіричний етап дослідження. Теоретичний етап.

Поняття наукової проблеми, її постановка й формулювання. Що значить поставити проблему. Як сформулювати проблему. Етапи розробки проблеми.

Зміст наукової гіпотези, її висування й обґрунтування. Гіпотеза. Види гіпотез. Змістовний аспект гіпотези, її структура. Гіпотеза як форма теоретичного знання. Гіпотеза як метод розвитку науково-теоретичного знання. Гіпотетико-дедуктивний метод. Підтвердження й спростування гіпотез.

Сутність теорії і її роль у науковому дослідженні. Поняття теорії як форми наукового знання. Структура теорії. Закон - ключовий елемент теорії. Функції теорії: синтетична; пояснювальна; світоглядна; методологічна; передбачувальна; практична.

Тема 10. Рівні й методи наукового дослідження.

Поняття й зміст рівнів наукового дослідження. Емпіричний рівень наукового дослідження. Теоретичний рівень наукового дослідження.

Методи збору емпіричної інформації. Спостереження. Специфіка соціологічних спостережень, недоліки методу спостереження. Експеримент. Особливості експерименту. Порівняння й вимір. Проблема виміру в дослідженнях.

Методи теоретичного узагальнення емпіричної інформації. Загальногічні методи наукового дослідження: аналіз; синтез; абстрагування; узагальнення; індукція; дедукція; аналогія; моделювання; системний метод; імовірнісні методи.

Теоретичні методи наукового дослідження: формалізація; ідеалізація; аксіоматичний метод; гіпотетико-дедуктивний метод; сходження від абстрактного до конкретного.

Історичний і логічний методи наукового дослідження. Сутність історичного методу. Логічний метод дослідження. Принцип діалектичної єдності історичного й логічного.

Тема 11. Наукове пояснення. Семантична концепція розуміння.

Пояснення як найважливіша функція наукової теорії й науки в цілому. Дедуктивно-номологічне пояснення. Особливості дедуктивно-номологічного пояснення. «Раціональне» пояснення. Іntenціональне пояснення. Практичний силогізм.

Семантична концепція розуміння. Традиційне тлумачення (Ф. Шлейєрмахер, В. Дильтей). Розуміння як інтерпретація. Основа розуміння. Взаєморозуміння.

Тема 12. Нові методології в сучасній філософії науки. Синергетика, евристика.

Синергетика - як один із провідних напрямків сучасної науки, який репрезентує собою природничо-науковий вектор розвитку теорії нелінійних динамік у сучасній культурі. Моделі методологічної рефлексії над синергетичною дослідницькою стратегією: модель, запропонована школою Г. Хакена; модель, пов'язана з ім'ям Пригожина; модель російської школи синергетиків (С.П. Курдюмов).

Поняття «превалювання нестабільностей». Нерівновага як умова й джерело виникнення «порядку». Складність - як здатність до самоорганізації.

«Нелінійність» як одне з вузлових концептуально значимих понять.

Самоорганізація - джерело й основа еволюції систем. Теорія самоорганізації як єдність системного й синергетичного підходів.

Евристика як універсальна установка, що санкціонує пошук і рішення проблем в умовах невизначеності. Евристика як розділ методології. Методи «мозкового штурму» і синектики. Моделі евристичної діяльності. Структурно-семантична модель Г.Буша.

Розділ IV. Основні проблеми філософії науки.

Тема 13. Проблеми динаміки наукового пізнання.

Становлення й розвиток наукової теорії. Стимули, підготовчі стадії до створення наукової теорії. Поняття про теоретичну схему, її генезис і обґрунтування. Об'єднуюча модель розвитку наукових теорій. Перевірка й прийняття наукової теорії. Перевірка теорії: емпіричні й неемпіричні аспекти (М. Бунге, Дюгейм-Куайн).

Роль наукового знання. Проблема несумірності і її формулювання (Т. Кун, П. Фейєрабенд, Р. Рорті, У. Куайн, Д. Девідсон). Проблема сумірності як філософський вододіл. Наступність наукових теорій.

Проблема раціональності наукового пізнання. Становлення проблеми раціональності у філософській науці. «Велика четвірка» (Т. Кун, К. Поппер, І. Лакатос, П. Фейєрабенд). Сучасні проблеми раціональності. Раціональність оперативного рівня. Байєсовські моделі. Підходи до загального визначення поняття раціональності (розумність, логічність, критичність, узгодженість, прогрес, істинність, значення соціального контексту).

Великі й малі перетворення в науці. Великі перетворення - революції. Типологія великих змін. Безперервна динаміка й прогрес.

Методологія науки й творчість: контекст відкриття й контекст обґрунтування (Х.Г. Рейхенбах, К. Поппер, Н. Хенсон, Ч. Пірс).

Моделі наукового пошуку. Лінійна модель наукового пошуку. Психологічна проблема інтуїції. Структурно-системна модель наукового пошуку. Евристика. Когнітивний підхід. Наукова творчість і психологічні фактори. Проблема мотивації творчості.

Тема 14. Основи диференціації наук. Можливості науки.

Онтологічна підстава: розмаїтість форм руху й видів матерії. Гносеологічна підстава: неминучість абстракцій. Методологічна підстава: специфічність методів. Соціальна підстава: суспільний поділ праці. Зміст і долі єдності науки.

Гносеологічний статус наукової картини світу. Космологічні моделі картини світу (релятивістська й квантова).

Ціннісна суверенність науки. Ціннісна незалежність науки.
Неупередженість. Відданість ідеї. Терпимість.
Майбутнє науки. Трансперсоналістичне пізнання світу.

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Андреев И.Д. Теоретическое мышление: сущность и основные принципы.-М.: -1982.
2. Баскаков А.Я., Теленков Н.В. Методология научного исследования. – Киев: МАУП. – 2004 г.
3. Будко В.В. Философия науки. – Харьков: Консум. – 2005 г.
4. Герасимов Н.Г. Структура научного исследования.-М.: -1985.
5. Камю А. Бунтующий человек.-М.: -1990.
6. Кохановский В.П. и др. Философия для аспирантов. – Ростов - на Дону: Феникс. – 2003 г.
7. Кочергин А.Н. Научное познание: формы, методы, подходы.-М.: -1991.
8. Кузнецов Б.Г. Современная наука и философия.-М.: -1981.
9. Курочкина М.С., Коваленко Е.М. Методы и формы научного познания. Конспект лекций по курсу философии.-Харьков:-1993.
10. Микешина Л.А. Ценностные предпосылки в структуре научного познания.-М.: -1990.
11. Научно-технический прогресс и человек.-Киев:-1988.
12. Никифоров А. Философия науки: история и теория. – М: Идея-Пресс. – 2006 г.
13. Новая технократическая волна на Западе.-М.: -1986.
14. Поппер К. Логика и рост научного познания.-М.: -1983.
15. Ушаков Е.В. Введение в философию и методологию науки. – М: Экзамен. – 2005 г.